

Александар Бошковић

Институт друштвених наука, Београд
bezuslovno@yahoo.co.uk

Век Леви-Строса*

Текст представља критички осврт на живот и каријеру Клода Леви-Строса, који је 28. новембра 2008. напунио сто година. Леви-Строс је проглашен и једним од најутицајнијих антрополога двадесетог века, па се у тексту укратко представља методологија везана за његову структуралну антропологију. Посебно је наглашен важан прелазак са тоталне друштвене чињенице на стварно разумевање основа на којима почивају сва људска друштва, уз помињање неких његових најважнијих радова.

Кључне речи:

Клод Леви-Строс, антропологија, структурализам, историја антропологије

Уколико се друштво налази унутар антропологије, антропологија је сама унутар друштва: она је била у стању да прогресивно увећа објект свог истраживања до тачке у којој укључује тоталитет људских друштава.¹

Уводне напомене

Клод Леви-Строс (Claude Lévi-Strauss), један од најутицајнијих антрополога двадесетог века, рођен је у секуларној јеврејској породици у Бриселу (Белгија), 28. новембра 1908. Поводом његовог стотог рођендана, широм света су организовани симпозијуми или конференције њему у част,

* Овај текст је настао као део рада на пројекту Института друштвених наука, „Демократски модели унапређивања друштвене кохезије, толеранције, људских права и привредног развитка у политичким и институционалним процесима европских интеграција Србије” (149017), који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

¹ Claude Lévi-Strauss, *The Scope of Anthropology*, *Current Anthropology* 7, 2, 1966, 122.

посебна почаст одата му је и током недавне конференције Европске асоцијације социјалних антрополога (EASA) у Љубљани, крајем августа 2008, а примио га је и председник Француске Републике, Никола Саркози (Nicolas Sarkozy). Мада је Леви-Строс убеђен да је, што се њега тиче, савремена етнологија и антропологија завршена ствар,² утицај који је имао на генерације научника, не само у Француској, већ и широм света, био је (а понегде и остао) заиста импресиван. О овом утицају сведочи и чињеница да је назван „једним од интелектуалних полубогова двадесетог века”. У овом кратком приказу осврћу се само на неке аспекте његовог дела, са посебним освртом на место које Леви-Строс заузима у историји антропологије.³

Леви-Строс је дипломирао право и филозофију у Паризу, а после положених стручних испита (1931) предавао је у средњој школи у Француској, када му је, према сопственом признању, живот из темеља промењен „једним изненадним телефонским позивом у рано јутро, једне недеље,“ у јесен 1934. Позив је био да се придружи групи француских предавача који су одлазили у Бразил, на новоотворени универзитет у Сао Паолу (иначе, први универзитет основан у Бразилу). Позив је прихваћен, Леви-Строс је отишао у Сао Паоло, и тамо је предавао на тек основаном Одељењу за социологију (1935-1938). Ово бразилско искуство је одлучујуће утицало на његову каријеру, јер је био у прилици и да неколико пута краће борави на терену (међу Намбиквара Индијанцима у бразилској савезној држави Мато Гросо – укупно око пет месеци), у периоду између 1935. и 1937. Ово искуство је одредило и његово интересовање за докторат, па је као оквирну изабрао тему систем средства код Намбиквара.

Читајући радове истраживача о бразилским индијанским племенима, Леви-Строс је дошао до обимних материјала које је прикупио сјајни етнолог немачког порекла, Нимуендажу (Nimuendajú), алијас Курт Унkel (Curt Unkel), али је његово интересовање за етнологију дефинитивно потврђено када се упознао са радовима америчког антрополога Роберта Лоуија (Robert H. Lowie). Лоуи (1893-1957), који је предавао на Берклију и Харварду, био је изузетно занимљив антрополог, који је, између осталог, први у нашу дисциплину увео појмове као што су *културна карактеристика* (енглески: *cultural trait*) или *етничка група* (*ethnic unit*). Међутим, његов утицај на Леви-Строса је посебно важан у области културних утицаја који су се могли

² Ова би се његова недавна изјава могла протумачити и као признање да је свет данас много сложенији и компликованији него онај у коме је Леви-Строс одрастао и активно учествовао. Па ипак, он је изузетно много допринео баш разумевању тог света – што ће, надам се, бити јасније након читања овог кратког прегледа његовог живота и дела. Од десетина књига и студија посвећених Леви-Стросу, посебно треба издвојити М. Hénaff, *Claude Lévi-Strauss et l'anthropologie structurale*, Havas, Paris 2000; G. Charbonnier, *Entretiens avec Claude Lévi-Strauss*, Plon-Julliard, Paris, 1961; Raymond Bellour et Catherine Clément (eds.), *Claude Lévi-Strauss*, Gallimard, Paris 1979.

³ Овде користим и податке које сам већ објавио у Aleksandar Bošković, *Lévi-Strauss, Claude*, у *Biographical Dictionary of Social and Cultural Anthropology* (Vered Amit, ed.), Routledge, New York and London 2004, 302-303.

преносити географским путем (варијанта теорије културног контакта), као и код Лоуијевог инсистирања на значају проучавања језика и психолошких карактеристика одређених етничких група или народа.⁴

Па ипак, Леви-Стросов докторат је морао мало да сачека, јер је у међувремену почео Други светски рат, а Француска је била подељена и окупирана. Мобилисан је 1939, а Француска је капитулирала у лето 1940. Као Јеврејин, морао је да бежи из своје земље, па је 1941. стигао у Њујорк (САД). Путовање у САД је било још један важан фактор у Леви-Стросовом интелектуалном развоју, јер је тамо (по некима, већ на броду, али вероватније је да је то ипак било тек у Њујорку) упознао још једног азиланта, великог лингвисту Романа Јакобсона (Roman Jakobson), преко кога се упознао са радовима припадника *Прашке школе* структуралне лингвистике (на челу са Трубецкојим [Trubetzkoy]), сусревши се тако по први пут са структурализмом. Овај теоријски правац ће Леви-Строс преузети из лингвистике, модификовати га и касније применити на своја проучавања сродства, тотемизма, симбола, као и когнитивних аспеката људског разумевања.

Каријера

Захваљујући и многобројним људима који су бежали од нациста из Европе, Њујорк је током Другог светског рата представљао изузено узбудљиву и инспиративну интелектуалну средину. Леви-Строс је између 1942. и 1945. предавао на *New School of Social Research*, универзитету формираном десетак година раније управо зато да пружи уточиште врхунским научницима (из области друштвених и хуманистичких наука) који су бежали из нацистичке Немачке. За овај период његове каријере везани су и његови први објављени текстови, углавном у САД, и то на енглеском, где постепено почиње да излаже своје теорије, које ће коначан облик добити десетак година касније.⁵

После завршетка Другог светског рата, Леви-Строс је радио као аташе за културу у амбасади Француске у Вашингтону (1945-1947). У Француску се вратио крајем 1947, докторат на тему *Елементарне структуре сродства*, одбранио је 1948,⁶ а пре него што је почео да ради у престижној *École Pratique des Hautes Études*, био је (1949-1950) заменик директора *Musée de l'Homme*. На предлог оснивача француске антропологије, Марсела Моса (Marcel Mauss),

⁴ Његови најзначајнији радови су: *Culture and Ethnology*, New York, 1917; *Primitive Society*, London 1921; *Primitive Religion*, London 1925; *A History of Ethnological Theory*, New York 1937.

⁵ Пошто су ови текстови објављивани на енглеском, каснији проучаваоци Леви-Стросовог дела често су их игнорисали (или уопште нису знали за њих). В. нпр. Claude Lévi-Strauss, *The name of the Nambikuara*, *American Anthropologist* 48(1), 1946, 139-140.

⁶ Докторат је био из два дела. Други део, *Породични и друштвени живот Намбиквара Индијанаца*, објавио је као књигу исте, 1948. године. В. Claude Lévi-Strauss, *La vie familiale et sociale des Indiens Nambikwara*, Société des américanistes, Paris 1948.

Леви-Строс га је 1950. наследио на месту директора Пете секције ове школе, која се бави проучавањем религије (француски: *sciences religieuses*). Катедру редовног професора социјалне антропологије⁷ добио је 1959. на *Collège de France*. Годину дана касније, основао је на овом универзитету и Лабораторију за социјалну антропологију, на чијем челу је био до свог пензионисања, 1982. У оквиру ове Лабораторије, 1961. је покренут врхунски француски антрополошки часопис – *L'Homme*. Списак признања и титула које је добио вероватно би био далеко дужи од овог текста, па ћу поменути само оно најважније: Леви-Строс је добио награду *Paul Pelliot* 1949, Хакслијеву медаљу Краљевског антрополошког института 1965, а 1973. је изабран за члана француске Академије наука.

Његов утицај на британску социјалну антропологију током 60-их година XX века био је огроман, а огледа се и у томе што је сер Едмунд Лич (Edmund Leach) једно кратко време експериментисао са структуралним методом, којој је посветио и веома добру, кратку уводну студију.⁸

Структура и значење

Своје прво значајно дело, *Елементарне структуре сродства* (иначе, део свог доктората), Леви-Строс је објавио 1949.⁹ Овде је први пут увео појам *структуралне антропологије*, преузете и модификоване из *структуралне лингвистике* Фердинанда де Сосира (Ferdinand de Saussure).¹⁰ Језик је, иначе, за Леви-Строса представљао подручје истраживања чији су се методи могли употребљавати и за анализу друштвене структуре.¹¹ Структурално антрополошко истраживање фокусира се, пре свега, на начине на које се одређени елементи комбинују, а не на некакво њихово „интринсично“ значење. Практична последица овог приступа је у томе да се, на пример,

⁷ Леви-Строс је себе увек сматрао превасходно *етнологом*, што је у складу са француском традицијом, као и са терминологијом коју је успоставио Мос. Према овој терминологији, антропологија се дели на *етнографију* (која се бави детаљним проучавањем обичаја, веровања и друштвеног живота), *етнологију* (емпиријска вештина заснована на поређењима на локалном нивоу); и *антропологију* (филозофски заснована теоретска дисциплина, која има за циљ доношење општих закључака о човечанству и о сваком појединачном друштву на основу претходне две дисциплине).

⁸ Edmund Leach, *Claude Lévi-Strauss*, Fontana, London 1970.

⁹ Claude Lévi-Strauss, *Les Structures élémentaires de la parenté*, PUF, Paris 1949.

¹⁰ Фердинанд де Сосир (1857-1913) је био швајцарски лингвиста и професор на Универзитету у Лозани, иначе стручњак за историју индоевропске фонетике. За њега је лингвистика представљала део опште науке о знацима, коју је назвао *семиологија*. У својим предавањима, између 1909. и 1912, Сосир је развио концепт *структуралног проучавања језика*. Овај начин проучавања језика ставља акценат на арбитрарни однос језичког знака и онога што он означава. В. Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*. Édition critique de Tullio de Mauro, Payot, Paris 1972 [1916].

¹¹ Claude Lévi-Strauss, *Language and the Analysis of Social Laws*, *American Anthropologist* 53(2): 1951, 155-163.

одређени традиционални друштвени догађаји (као што је размена чаше јефтиног домаћег белог вина у ресторанима на југу Француске) не могу разумети користећи до тада доминантан функционалистички приступ, нити кроз некакав покушај да „чињенице говоре саме за себе“.

Наиме, у јефтиним ресторанима на југу Француске, посебно у крајевима где се гаји винова лоза, обичај је да се уз ручак попије и мало домаћег белог вина. Међутим, обичај је, када два човека ручају заједно, да сваки пије вино оног другог, што представља чин *размене*. Квалитет и квантитет вина је увек исти – увек се ради о само *једној чаши*, и то о домаћем вину, које је најјефтиније и најлошијег квалитета. И поред чина размене, количина размењеног вина увек остаје идентична: свако пије по једну једину чашу. Размена постаје начин да се успостави социјални контакт. Овде се открива веза између *тоталне друштвене чињенице* и размене, јер *није важно шта се размењује, већ сама размена*, а она, опет, конституише основу социјалног живота.

Ова размена има смисла само у контексту у коме настаје, и чин размене има значење искључиво сâм по себи. Ово се може посматрати и по аналогији са шаховским фигурама – њихова улога и значај могу се разумети само у оквиру шаховске партије, а може их разумети искључиво неко ко зна правила шаха. Контекст у коме настаје размена није нешто што људи стварају свесно нити намерно – ради се о изразу подсвесних менталних структура, па је он на неки начин предетерминисан, већ уграђен у наше когнитивне обрасце.

Иако су предодређени и представљају део наше подсвести, ови обрасци свеједно утичу на многе суштински важне делове живота, укључујући ту и концепт *културе*. На пример, забрана инцеста је имала кључну улогу у томе да припадници одређених племена почну да траже брачне партнере изван својих најужих заједница, чиме је успостављен *егзогамни* модел заснивања брачних заједница. Пошто су били приморани да („у потрази за женама“, како је то тврдио Леви-Строс, у складу са мачистичким схватањима свога времена) трагају изван граница својих племена, припадници различитих група били су приморани да ступају у контакт са другима, чиме долази до настанка *културе*. Култура настаје само кроз контакт између припадника различитих етничких група (односно „племена“) – па је забрана инцеста, у ствари – основни предуслов њеног настанка.

Леви-Строс је свој нови метод први пут систематски изложио у *Структуралној антропологији*,¹² али је он детаљније представљен тек у његовом капиталном делу – четворотомним *Митологикама*.¹³ Мит је Леви-

¹² Claude Lévi-Strauss, *Antropologie structurale*, Plon, Paris 1958.

¹³ Claude Lévi-Strauss, *Mythologiques*, I-IV, Plon, Paris. I, *Le cru et le cuit*, 1964; II, *Du miel aux cendres*, 1966; III, *L'origine des manières de table*, 1968; IV, *L'homme nu*, 1971. Ову своју теорију први пут је објавио још 1955. у тексту *The Structural Study of Myth*, *Journal of American Folklore*, т. 70, бр. 268, 428-444.

Стросу послужио као идеалан модел за објашњавање ових когнитивних структура. Мада митови не откривају много о реалности коју настоје да прикажу, њихова структура је одраз подсвесних модела објашњавања света. Они су одраз свести која их је створила, а не неке екстерне реалности. Митови и дословно представљају како се „ред“ успоставља из „хаоса“; они су одраз фундаменталних структура на којима почивају сва људска друштва. Оно што је карактеристично за мит, присутно је у свим људским заједницама и на свим степенима развоја. Зато не постоји некакво „примитивно мишљење“, па је немогуће рангирати људска друштва на основу степена њиховог развоја. И управо ту долази до изражаја Леви-Стросов хуманизам, али и његов космополитизам.

Наслеђе структуралне антропологије

Из ове перспективе гледано, сваки је расизам (или покушај да се људске културе поделе на мање и више „вредне“) потпуно бесмислен, па је Леви-Строс био позван да и на ту тему напише једну популарну књижицу,¹⁴ мада је ова тема присутна и у неким његовим делима, као што су *Тужни тропи*.¹⁵ Механизми људског разумевања света који нас окружује били су трајна Леви-Стросова преокупација, и у том смислу су посебно важне његове две књиге (првобитно планиране као једна), обе објављене 1962.¹⁶ Његов излет у *тотемизам* је посебно занимљив и зато што је Леви-Строс, између осталог, уверљиво показао да је читав овај концепт у великој мери производ

¹⁴ Claude Lévi-Strauss, *Race et histoire*, UNESCO, Paris, 1952. Ово, међутим, не значи да Леви Строс није веровао у значај *етничких специфичности*, па је тако изазвао прави скандал када је 1971. године у УНЕСКО-у у Паризу одржао предавање поводом Године борбе против расизма и расне дискриминације. Леви-Строс се није држао предвиђене теме, па је свој говор посветио томе како људи у свакодневном говору често бркају расизам са *етноцентризмом*, који, по његовом мишљењу, и не мора увек бити нешто лоше. Покушај да га склоне са говорнице није успео, и овај занимљиви говор је ипак одржан – на ужас присутних званичника УН. О овоме в. у Claude Lévi Strauss, *Le Regard éloignée*, Plon, Paris, 1983. Па ипак, *UNESCO Courier* му је посветио читав број поводом стотог рођендана (2008/5), у коме је објављено десет текстова које је Леви-Строс написао за ову публикацију, између 1951. и 1964, као и интервју са њим из 2006.

¹⁵ “Au même moment d’ailleurs, et dans une île voisine (Porto Rico, selon le témoignage d’Ovide) les Indiens s’employaient à capturer les blancs et à les faire périr par immersion, puis montaient pendant des semaines la garde autour des noyés afin de savoir s’ils étaient ou non soumis à la putréfaction. De cette comparaison entre les enquêtes se dégagent deux conclusions: les blancs invoquaient les sciences sociales alors que les Indiens avaient plutôt confiance dans les sciences naturelles; et, tandis que les blancs proclamaient que les Indiens étaient des bêtes, les seconds se contentaient de soupçonner les premiers d’être des dieux. A ignorance égale, le dernier procédé était certes plus digne d’hommes” (*Tristes Tropiques*, Plon, Paris, 1955, 82-83). Поводом овог дела в. такође текст Љиљане Гавриловић, *Тужни тропи: могућност другачијих антропологија*, Гласник Етнографског института САНУ LVI/1, Београд 2008, 7-18.

¹⁶ Claude Lévi Strauss, *La Pensée sauvage*, Plon, Paris, 1962; *Le Totémisme aujourd’hui*, PUF, Paris, 1962.

самих антрополога који су о њему писали. Закључак је да тотемизам можемо наћи не у некаквим „традиционалним“ (или „преиндустријским“) заједницама, већ управо међу антрополозима.

Током више од четири деценије, Леви-Строс је био апсолутно доминантна фигура француске антропологије. Његова верзија структурализма утицала је на научнике широм света, а у неким случајевима одредила је и теоријски развој читавих регионалних традиција (као, на пример, у Бразилу). Наравно, овако значајна теорија имала је и значајне критичаре, па су га тако критиковали антрополози – попут Герца (Geertz)¹⁷ (али и Мери Даглас [Mary Douglas], Едмунд Лич, и многи други),¹⁸ семиотичари – попут Барта (Barthes), који је тврдио да се структурални метод једноставно *не може* користити изван лингвистике, а свакако не у тако упрошћеном облику како је то чинио Леви-Строс,¹⁹ као и филозофи – попут Рикера (Ricoeur), који је показао како Леви-Стросова теорија митова једноставно не функционише на примерима семитских митова, као и оних које налазимо у Старом завету.²⁰ Структурална антропологија је оспоравана и због своје *аисторичности* (односно – због чињенице да је сва друштва која проучава посматрала као да су заувек заустављена, непромењена у времену и ван конкретних историјских догађаја), али јој нико није оспорио нов и свеж поглед на науку којом се бавимо.

„Трагање за истином“ је било нешто у шта је Леви-Строс веровао током читаве своје каријере, баш као и у значај научног истраживања (а пре свега у улогу друштвених наука, у које он убраја етнологију и социјалну антропологију) у овом трагању, које би некако требало да нас доведе до мудрости.

„Али кад бисмо могли да начинимо чак и неки врло лимитиран напредак ка мудрости, онда бисмо могли — и ту је можда наша предност — лакше да прихватимо општу истину да ће наука увек остати непотпуна“.²¹

¹⁷ У тексту *Cerebral Savage*, прештампаном у књизи *The Interpretation of Cultures*, Basic Books, New York, 1973.

¹⁸ Edmund Leach (ed.), *The Structural Study of Myth and Totemism*, Tavistock, London, 1967.

¹⁹ Roland Barthes, *L'aventure sémiologique*, Éditions de Seuil, Paris, 1985.

²⁰ Кад се ради о методолошким проблемима, Рикер на другом месту истиче да структурална лингвистика почиње са претпоставком да је језик већ конституисан и затворен систем, где *синхронија* има примат над *дијахронијом*. Унутар овако замишљеног затвореног система, структурална лингвистика онда одређује појединачне делове и проучава односе међу њима, међу којима су и бинарне опозиције. Упор. Paul Ricoeur, *The Conflict of Interpretations*, Edited by Don Ihde, Northwestern University Press, Chicago, 1974.

²¹ Claude Lévi-Strauss, *Science: Forever Incomplete*, Society, т. 35, бр. 2, 1998, 224.

Aleksandar Bošković

A Century of Levi-Strauss

Key words:

Claude Lévi Strauss, anthropology,
structuralism, history of anthropology

The paper presents a critical overview of the life and career of Claude Lévi Strauss, who turned 100 on 28 November 2008. He has been labelled as one of the most influential anthropologists of the last century, and this paper presents a brief outline of the methodology associated with structural anthropology. The author emphasizes important shift from the total social fact to the actual understanding of the fundamentals of human society, as well as mentioning some of his key works.